

Denizden Doğaya: Yaman Koray'ın *Bumerang* Romanını Ekoeleştirel Yöntemle Okuma

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜL ÖZBEK GİRAY*

Öz

Bu çalışmanın amacı çevre ve edebiyat ilişkisini ele alan ekoeleştiri kuramı bağlamında Cumhuriyet Devri yazarlarından Yaman Koray'ın, *Bumerang* (2006) adlı romanını incelemektir. İnsan, çevreyle etkileşimde ekosisteme zarar veren, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kirlilik gibi doğanın sürdürülebilirliğini kesintiye uğratan eylemlerde bulunur. Sanayileşmeyle ortaya çıkan çevre sorunlarının bütün dünyayı etkisi altına alması hem insanlar hem de diğer varlıklar için olumsuz sonuçlar doğurur. İnsan için yaşadığı çevreye karşı sorumluluk üstlenme ve ekolojik duyarlılık geliştirme zorunlu hale gelir. Ekolojik duyarlılık sadece fen bilimlerinin değil sosyal ve beşerî bilimlerin de ilgi alanına girer. İnsan ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bu disiplinler çevre sorunlarına dikkat çekmek için edebiyat ve kültür çalışmalarından da yararlanır. Ekoeleştiri, edebiyatta çevre tahribatına karşı farkındalık yaratarak toplumsal bilinç oluşturmayı ve böylece doğanın bilinçsizce yok edilmesini önlemeyi amaçlar. Yaman Koray'ın hayatından da izler taşıyan *Bumerang*, büyük şehirden gönüllü olarak kaçan, denize ve doğaya sığınan bir balıkçının hikâyesidir. Romanda ekoeleştirel yaklaşım "Doğa ve İnsan" "Doğaya Sığınma", "Bilinçsiz Avlanma ve Çevre Kirliliği", ve "Modern Dünyanın Eleştirisi" başlıkları altında irdelendi.

Anahtar sözcükler: Yaman Koray, *Bumerang*, ekoeleştiri, doğa, edebiyat

From Sea to Nature: An Ecocritical Reading of Yaman Koray's Novel *Bumerang*

Abstract

The aim of this study is to analyse the novel *Boomerang* (2006) by Yaman Koray, one of the writers of the Republican Era, in the context of ecocriticism theory dealing with the relationship between environment and literature. In interaction with the environment, humans engage in actions that damage the ecosystem and interrupt the sustainability of nature such as climate change, loss of biodiversity and pollution. The environmental problems arising from industrialisation, which affect the entire world, have negative consequences for both humans and other living beings. It becomes imperative for humans to assume responsibility for the environment in which they live and to develop ecological sensitivity. Ecological sensitivity is of interest not only to science but also to social sciences and humanities. To draw attention to environmental problems, these disciplines examining the relationship between humans and the environment, also make use of literature and cultural studies. Eco-criticism aims to create social consciousness by raising awareness against

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-mail: ozgulozbek@artvin.edu.tr ORCID: 0000-0003-0867-1434

Gönderim tarihi: 1 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 2 Haziran 2025

environmental destruction in literature and thus to prevent the unconscious destruction of nature. Boomerang which also carries traces of Yaman Koray's life, tells the story of a fisherman who voluntarily escapes from the big city and takes refuge in the sea and nature. In this novel, the ecocritical perspective is explored under the following thematic headings: "Nature and Human," "Seeking Refuge in Nature," "Unconscious Hunting and Environmental Pollution," and "Critique of the Modern World."

Keywords: Yaman Koray, *Bumerang*, ecocriticism, nature, literature

GİRİŞ

İnsan fiziksel çevreyle etkileşim içinde olan bir varlıktır. Hayatta kalmak, temel ihtiyaçlarını karşılamak, gelişmek için çevreyle bağlıdır ve bu bağlılık evrensel bir olgu olarak nitelendirilir. İnsanın çevreyle etkileşimi çift yönlüdür. İnsan doğayı kullanıp ona uyum sağlamaya çalışırken doğa da insan faaliyetlerinden etkilenir ve bu etki çevresel değişimlere sebep olur.

İnsan ve çevre arasındaki ilişki tarihsel perspektifte avcı toplayıcı toplumlar, tarım toplumları ve endüstriyel toplumlar olmak üzere üç aşamada ele alınır. Doğal kaynakları kullanma biçimleri göz önünde bulundurulduğunda avcı toplayıcı toplumlar, doğadan ihtiyaçlarını karşılarken doğaya çok da müdahale etmeden varlıklarını sürdürürler. Tarım toplumuna geçişle, insan toprağı işleyerek doğayı daha fazla dönüştürmeye başlar, endüstriyel toplumlar ise doğal kaynakları yoğun bir şekilde kullanarak çevresel etkileşimin hızlandığı bir aşamaya geçer (Tuna, 2006: s. 6-7). 18. ve 19. yüzyıllarda Batı toplumlarında yayılan endüstrileşme hamlesi, insan ile doğal çevre arasındaki dengeli ilişkiyi büyük ölçüde bozar, 20. yüzyıla gelindiğinde ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen sanayileşme ve modernleşmeyle çevre üzerindeki baskı giderek artar ve sömürüye dayanan insanmerkezci bir düşünce sistemi ortaya çıkar. Bu süreçte doğa bir kaynak olarak görülmeye başlanır ve sürekli ekonomik büyüme, daha fazla verimlilik gibi hedeflerle doğanın tükenebilir olduğu gerçeği göz ardı edilir. Endüstriyel dönemin ve sanayileşmenin bu yaklaşımı, çevreyi tüketilecek bir kaynak olarak gören bir dünya görüşünün yaygınlaşmasına sebep olur. İnsan çevreye kendi ihtiyaçları paralelinde yön vermeye çalışırken ekosistemin dengesini bozar, çevre tahribatı, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, kirlilik gibi doğanın kendi kendisini yenileme kapasitesini aşan müdahaleler gerçekleştirir. Endüstrileşmenin ortaya çıkardığı ekolojik sorunların artması ve dünya geneline yayılması, canlı yaşamı için büyük bir tehdit oluşturur. Bu sebeple çevreye karşı daha sorumlu bir bilinç geliştirme ve ekolojik farkındalık oluşturma gerekliliği kaçınılmaz hale gelir. Ekolojik bilinç oluşturma ihtiyacı fen bilimlerinin yanı sıra sosyal ve beşerî bilimlerin de ilgi alanına girer. Edebiyat ve kültür çalışmalarında çevre bilinci uyandırma düşüncesi ekoeleştiri kuramı ile etkili olur.

1. EKOELEŞTİRİ KURAMI

Ekoeleştiri, insanın çevre ile kurduğu ilişkiyi edebi eserlerde işleyerek fiziksel çevreyi korumada insanları sorumluluk almaya yönlendiren ve onlarda doğanın kendi öz değerini kavramaya yönelik bir duyarlılık oluşturmaya çalışan yazın kuramıdır. Çevreciliğin bireysellikten çıkıp toplumsal bir farkındalık oluşturmaya başlaması 1960'lardan sonra gerçekleşir. Modern

çevreciliğin Rachel Carson'un, 1962'de Türkçeye "Sessiz Bahar" olarak çevrilen "Silent Spring" adlı kitapla başladığını söyleyen Greg Garrard, Carson'un tarımda verimliliği artırmak için kullanılan kimyasalların ekosisteme verdiği zararı anlattığı eserinin, sadece ekoloji bilimi ile uğraşanları değil siyaset ve toplum üzerinde de geniş bir etki uyandırarak çevre bilincinin oluşmasını sağladığını belirtir. Carson'un bilimsel malzemeyi şekillendirirken kullandığı imgeler ve edebi benzetmeler çevre sorunlarının sadece bilimsel olarak değil "edebiyat" ve "kültür" zemininde de incelenebileceğini gözler önüne serer (2016: s. 14-15).

Ekoeleştiriri terim olarak ilk defa 1978 yılında William Rueckert tarafından yazılan "Literature and Ecology" [Edebiyat ve Ekoloji] başlıklı makalede kullanılır. Rueckert ekoeleştiriyi "Ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması" biçiminde tanımlar (Oppermann, 2012: s. 10). Ekoeleştirelinin ortaya çıkmasına öncülük eden Cheryl Glotfelty ise 1996 yılında "The Ecocriticism Reader" [Çevreci Eleştiri Seçkisi] adlı kitabın girişinde ekoeleştiriyi "edebiyat ile fiziksel çevre arasındaki ilişkinin çalışılmasıdır" diyerek tanımlar (Akt. Özdağ, 2017: s. 30-31). Her iki tanım da edebi eserlerin çevre ile olan bağını anlama çabası dikkat çeker. Edebiyat eserlerinin doğayı nasıl anlattığı, insan çevre ilişkisini nasıl şekillendirdiği ve çevre sorunlarının ne şekilde yansıtıldığı ile ilgilenir.

Ekoeleştirelinin akademik bir disiplin haline gelmesi 1992'de Amerika'da ASLE'nin [Association for the Study of Literature and Environment] kurulmasıyla gerçekleşmiş, ASLE'nin yayın organı olan ISLE'nin [Interdisciplinary Studies in Literature and Environment] faaliyetleriyle de hızla gelişmiştir. Düzenlenen konferanslar, yayımlanan akademik dergilerle ekoeleştirelinin uluslararası platformlarda tanınması ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır (Özdağ ve Alpaslan, 2010: s. 643).

Ekoeleştirelinin gelişimi dalgalarla ifade edilmektedir. Ekoeleştiriri alanındaki dalgalanmaların iki farklılık üzerine yoğunlaştığını bildiren Toska, ilkinin "ilk evre" ya da "erken ekoeleştiriri" şeklinde ifade edilirken ikincisinin "ikinci evre" ya da "çevreci eleştiri" olarak ifade edildiğini, bu durumun da doğadan çevreye, doğa yazımından çevreci yazıma doğru bir geçişi açıkladığını belirtir. Birinci dönem ekoeleştirelinin kendisini doğa yazımı ile sınırlandırması ve bu yazım türünde yabancı çevrede yaşanan olayların paylaşılması, metinlerin "insan merkezli" değil de "yeryüzü merkezli" bir yaklaşımla ele alınmasına olanak tanımıştır. İlk dalga ekoeleştirelinin çevreci yazımı sınırlandırıp insan merkezlilikten uzaklaşarak "insan figürüne dahi tahammül edemeyen bir noktaya" gelmesi, erken dönem ekoeleştiriyi derin ekoloji anlayışına yönlendirir. İkinci evre ekoeleştiriri ise toplum ve insanı içine alarak insan merkezli anlayışa geçişin zorunlu hale geldiğini savunur. Bu yaklaşımda "çevresel ırkçılık, çevre adaleti ve toplumsal ekoloji ya da ekososyalizm" gibi kavramlar da ekoeleştiride yer alır (Toska, 2017: s. 71-78). İkinci evre çevre anlayışına toplumsal ve kültürel faktörlerin eklenmesiyle doğa sorunlarının daha geniş bir perspektiften ele alınması sağlanır.

Ekoeleştirelinin esasında, ekolojinin her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu ilkesine dayandığını belirten Oppermann, ekosistemdeki canlılardan herhangi birinde yaşanacak değişimin diğer canlıları da etkileyeceğini, insan eliyle verilecek zararın tüm sistemi çöküşe sürükleyeceğini ve ekosistemdeki dengeyi bozacak tek canlının insan olduğunu ve onun da yazdığı metinler, anlattığı hikâyelerle ortaya çıkardığı soruna çözüm üretmek için harekete geçtiğini ifade eder (2012: s. 15). Ekoeleştiriri doğaya karşı kullanılan sömürü zihniyetini eleştirerek insana doğanın hâkimi, sahibi

değil ekosistemin bir parçası olduğu gerçeğini hatırlatır. Çevre tahribatına karşı edebiyatın verdiği bir tepki şeklinde ortaya çıkan ekoeleştirme, edebiyatta çevre farkındalığını yerleştirerek toplumsal bilinç oluşturmaya ve böylece doğanın yok edilmesini önlemeyi amaçlar.

Türkiye’de ekoeleştirmenin tanınması 2000’li yıllarda başlar. Ancak Türk edebiyatında doğa algısı ve doğa tahribatının önüne geçme düşüncesi yeni oluşmamıştır hatta Süha Oğuzertem’e göre doğa bilinci bizim edebiyatımızda Batı’dan daha önce yer bulmuştur. Dünya genelinde 1970’lerden itibaren çevre sorunları üzerinde durulup edebi eserlerde son yıllarda gündeme getirilirken Türk edebiyatında “Halikarnas Balıkçısı”, “Sait Faik” ve “Yaşar Kemal” gibi yazarlar tarafından çok daha önce çevre duyarlılığı ele alınmıştır. Bu sebeple de bu yazarlarla Türk edebiyatının aslında dünyada çevre konusuna dikkat çekmede öncü edebiyatlar arasında yer aldığı görüşünü paylaşır (2003: s. 38-39). Türk edebiyatında kalemiyle çevre bilincine dikkat çeken bir diğer isim ise Yaman Koray’dır. Koray’ın doğaya karşı duyarlılığını biyografisinden okumak mümkündür.

2. YAMAN KORAY HAKKINDA

Yaman Koray, erken Cumhuriyet dönemi yazarlarından Mebrure Alevok’un oğludur. 1934’te Büyükkada’da doğan Koray, Saint Joseph Fransız Lisesi’ni birincilikle bitirir ve on iki yaşında çevresindeki bitki ve böcekleri anlattığı “Hayvanlarım” (1946) adlı kitabını yazar. Fransa’da biyoloji okumaktan vazgeçip hayallerini gerçekleştirmek için İstanbul’dan ayrılarak annesiyle Erdek’e yerleşir. Erol Üyepazarcı’nın “Büyük şehir kaçkını, denize ve balıklara vurgun bir yazar” olarak tanıttığı Koray, çocuk yaşta denize büyük bir tutkuyla bağlanır, on beş yaşından itibaren derin deniz dalgıçlığı yapar ve zıpkınla balık avlar (2019: s. 929). Bir taraftan Erdek’te annesiyle birlikte kurdukları Otel Alevok’u işletirken bir taraftan da zeytincilikle uğraşır. Erdek’te kaptanlık da yapmaya başlayan Koray, 1978’ten sonra Gökova’ya yerleşerek mavi yolculuklara başlar. 2000 yılından itibaren de teknesinde yaşar.

Yaman Koray

Otel işletmeciliği ve balıkçılığın yanı sıra yazmaya da devam eden Koray’ın öyküleri, *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yayımlanır.¹ İlk romanı “Deniz Ağacı”nı kırk dört gecede yazar ve bu roman 1961’de Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilir, kitap olarak ise 1962’de basılır. “Deniz

¹ Yaman Koray’ın öykülerinin bir kısmı 2024’te Bir Yaz Gecesi adıyla Dedalus Kitap tarafından yayımlanır. 112 sayfalık kitapta on öykü yer alır.

Ağacı”nın çok beğenilip İngilizceye çevrilmesi üzerine ünlü bir Amerikan film şirketi yirmi beş yıllığına film yapma hakkını satın alır. Ancak bu proje gerçekleşmez ve yıllar sonra yerli yapımcılar tarafından “Kanlı Deniz” adıyla filmi çekilir (Korap, 2006: s. 21).

Daha sonra 1963’te “Gelin Taşı”, 1967’de “Sığırcıklar”, 1970’de “Mola”² yayımlanır. Bu romanların üçü de kitap olarak yayımlanmadan önce *Milliyet* gazetesinde tefrika edilir. 1977’de bir deniz ve aşk romanı olan “Büyük Orfoz”u yazar. Okuyucular tarafından oldukça beğenilen eser, *Milliyet* gazetesinde tefrika edilir ve Milliyet Yayınları tarafından 1978’de basılır. 1983’te “basın dünyasını eleştirdiği” “Badanalı Yüzler” romanı yayımlanır. 1985’de “Büyük Orfoz”un ikinci baskısı İnkılap Kitabevi tarafından yapılır ve bundan sonra yazar yaklaşık yirmi yıl eser vermez (Üyepazarcı, 2019: s. 932). Yazı hayatına uzun bir ara veren yazar sebebini şu şekilde açıklar:

Ben Türkçe’yi çok seviyorum. Türkçe sevgisi annemden geçti bana. De’leri da’ları ayıramıyor, mi’leri ayrı yazmıyor diye bir öğretmen hanımla evlilik arifesinden döndüm ben, siz ne diyorsunuz? Sonra bu yetmiyormuş gibi bana senin dilin eski dediler, ben de “e, o zaman canınız cehenneme” dedim. İkincisi denizi bilmeyenler deniz yazmaya başlayınca bu işten soğudum. Üçüncüsü belki en önemlisi o zamanlar kitap bastırabilmek için basımevleriyle içli dışlı olmak gerekiyordu. Yağ çekeceksin, hatta kızlarıyla evleneceksin. Ne yazacağına da karışıyorlardı. Ya aşırı sol ya aşırı sağ ya da aşırı pornografik yazmak gerekiyordu. Yapamadım. (Arna, 2005: s. 14-15)

Basın hayatına olan küskünlüğünü “yayınevinin başındaki adamlar kitap okumaz! Bir kitap hakkında üç dört tane çömez eleştiri yazarsa kitap satar, yoksa kimse duymaz. Ben de kızıp tümünden bırakıyorum yazmayı” (Korap, 2006: s. 21) sözleriyle ifade eden yazarın yirmi yıl aradan sonra tekrar yazarlığa dönme sebebi kanser olduğunu öğrenmesi ve karısının onu yazmaya teşvik etmesidir. Bir yayıncının da kendisine “Sizin kitaplarınızı bastırmak zor. Siz anneniz Mebrure Alevok gibi ölmüş yazarlar arasındasınız” demesi üzerine dayanamayan Koray: “E, ben yazmayayım da ne yapayım” diyerek arka arkaya dört kitap yazar (Arna, 2005: s. 14-15). “Ne Cennet Şey Şu Deniz”i (2005) 370 sayfa, 22 günde; “Bir Ömür Yetmez”i (2006) 270 sayfa, 18 günde; “Annelerin En Güzeli”ni (2006) 210 sayfa 28 günde; son kitabı “Bumerang”ı (2006) ise 185 sayfa, 9 günde yazar ve bu eserler Akis Kitap tarafından yayımlanır (Korap, 2006: s. 21).³ Ayrıca yıllar önce yazdığı “Kuyudaki Adam”ı 2005’te yayımlar.

Yazı hayatına öykü ile başlasa da “Öykü diye bir iddiam yok, tercihim yok. Ben roman yazarım. Romancıyım. Buna inanıyorum” (Öztop, 2006: s. 10) diyen yazar, romanlarında Erdek, Kapıdağ, Narlıköy, Gökova, Marmaris ve çevresini orada yaşayan balıkçıların, mevsimlik işçilerin, yoksulların, yaşlıların, kadınların hayatını konu edinir. Denizi adeta yaşama tutkusu haline getiren, ömrünün büyük bir kısmını denizde geçiren yazarın romanlarında hayatından kesitler, otobiyografik izler görülür.

² Yaman Koray’ın Mola romanı hakkında bkz: Topçu, Hayrunisa (2021). “Yaman Koray’ın “Mola”sında Doğa Algısı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2021 (45): 123-142.

³ Yaman Koray vefatından önce Elif Korap’la yapmış olduğu röportajda Bumerang romanından söz eder. Bkz: (Korap, 2006). Süleyman Uzkuş tarafından 2016’da hazırlanan doktora tezinde Bumerang romanı araştırmacının dikkatinden kaçmış, eserden bahsedilmemiştir. (Uzkuş, 2016).

Uzun yıllar eline kalem almayan hayatını adeta denize adayan Koray, vefatından hemen önce kendisi ile yapılan bir röportajda “basit bir balıkçıyım. Hiç şüphe yok. Önce balıkçı sonra yazarım. Ama şu var balıkçılığımın kıymetini herkes bildi, yazarlığımın kıymetini bilmediler. Ben öldükten sonra bilirler belki” (Korap, 2006: s. 21) diyerek eserlerinin değerinin anlaşılmamasına sitem eder. Sekiz defa evlenip on çocuk sahibi olan Yaman Koray, 6 Mart 2006’da teknesine dolan suyu boşaltmak isterken elektrik akımına kapılarak vefat eder.

3. BUMERANG’I EKOELEŞTİREL YÖNTEMLE OKUMAK

Bumerang üzerine ekoeleştirel okuma yapmadan önce romandaki olayları kısaca özetlemek yerinde olacaktır. *Bumerang*, Yaman Koray’ın 2006’da yazdığı ve Akis Kitap tarafından yayımlanan son romanıdır. Roman, “Uzun ve Karanlık Geceler Boyunca”, “Arayış”, “Uzun ve Karanlık Günler Boyunca”, “İntikamın Çukurunda”, “Şu İşe Bak” ve “Doğru Tartan Adaletin Kılıcı” adını taşıyan altı bölümden oluşur. Olaylar Balıkesir’e bağlı bir kıyı ilçesinde ve Gökova’da geçer. Romanın başkahramanı Kaya, mavi yolculuklara çıkan, dalgıçlık yapan ve zıpkınla balık avlayan bir balıkçıdır. Mavi yolculuk sezonu bitince Gökova’da demirlediği teknesinde annesi, karısı ve küçük kızıyla kışı geçirir. Ağır bir hastalık döneminde, karısı Kaya’ya ilk evliliğinden olan kızının, en yakın arkadaşı Yüksel tarafından tecavüze uğradığını açıklar. Bu itiraf, Kaya’nın yaşamını altüst eder. İstanbul’a giderek Yüksel’i öldürmek isteyen Kaya, onu bulamayınca mektupla Gökova’ya davet eder ve Çatı Adası’nda bir tuzak kurar. Yüksel’i diri diri gömdüğünü sanan Kaya, sonrasında büyük bir vicdan azabına kapılır. Ancak Kaya’nın annesi, Yüksel’e yazdığı mektupla onun kaçmasını sağlamış ve oğlunun katil olmasını engellemiştir.

Aradan on iki yıl geçer. Kaya, annesini kaybeder, eşinden ayrılır ve yalnız yaşamaya başlar. Yüksel’in yerini kimse bilmemektedir. Bir gün tekrar Çatı Adası’na giden Kaya, yıllar önce unuttuğu koli bandını bulur ve bu işin henüz bitmediğine inanarak İstanbul’a Yüksel’i aramaya gider. Aylar sonra tesadüfen adresini bulur ve peşine düşer.

Yolda Yüksel’e yaklaşır ve silahını ona doğrultur. Korkudan kaza yapan Yüksel’i, Kaya yanmakta olan arabadan kurtarır. Yüksel, öleceğini sanarken Kaya onu hastaneye bırakır ve intikam almak yerine arabasına binerek denizine kavuşmak için yola çıkar.

Bumerang’ı ekoeleştirel bağlamda değerlendirirken öncelikle adı üzerinde durmak gerekir. *Bumerang*: “Kıvrık bir sopaya benzeyen ve fırlatıldığında geri dönen, ağaçtan yapılan bir av ve spor aracı” (Türk Dil Kurumu, [TDK], 2011) olarak tanımlanır. *Bumerang* yapısı itibarıyla ne kadar uzağa atılırsa atılsın avcıya ya da sporcuya tekrar döner ve bazen de göndereni vurur. Gündelik hayatta siyasal ve toplumsal olaylardaki neden sonuç ilişkisini açıklamak için “bumerang etkisi” tabiri kullanılır. Bu tabirle kastedilen “etki-tepki” meselesidir. Evrene verdiğini geri alma edimini niteler. Romanın adı olan *Bumerang*, ön planda yaşanan olaylara, arka planda ise insan ile çevre arasındaki ilişkiye göndermede bulunur. Romanda bumerang bir metafor olarak kullanılır. Kişinin geçmişteki olumsuz bir eyleminin gelecekte geri dönüp kendisine zarar vermesini ifade eder. Bu olumsuz eylem bir taraftan kişiler arası ilişkilerde bir taraftan da insanın çevreyle olan ilişkisinde karşılık bulur. Eserin başında yer alan “Kötülükler yapana döner, iyilikler Allah’a gider” epigrafi romanın adı olan *Bumerang* tabirine işaret etmekle birlikte romanın kurgusuna da göndermede bulunur. Roman iki iyi dost olan Kaya ile Yüksel’in dostluklarının Yüksel’in ihaneti ve kötülüğüyle

düşmanlığa dönüşmesi ve Yüksel'in yaptığı hatanın bedelini hayatıyla ödeyeceğini bilerek ölümle yüzleşmesi üzerine şekillenir. İnsanın çevreyle ilişkisinde ise doğaya verilen her türlü zararın yapılan müdahalenin bir süre sonra olumsuz sonuçlarıyla birlikte insana geri döneceği mesajını verir. Romanda insanın çevreye verdiği zararlar farklı yönlerden işlenir. Doğanın tahribatı, bilinçsiz avlanma ve çevre kirliliği insanlar tarafından çevreye verilen zararlardan yalnızca birkaçıdır. Böylece insanın yapmış olduğu eylemlerin etkileri üzerinde durularak ön planda insanın insana karşı sorumlulukları arka planda ise insanın doğaya karşı sorumlulukları hatırlatılır.

Bumerang'ın aynı zamanda bir av aracı olması, av ve avcı metaforunu akla getirir. Bu metafor insanın hayatta kalma mücadelesini ve ahlaki ikilemleri açıklamak için kullanılır. Temelinde bir tarafın savunmasız (av), diğer tarafın güçlü ve kontrol sahibi (avcı) olduğu bir durumu ifade eder. Ancak bu metaforunda, roller kimi zaman değişip avcının bir anda ava dönüşebileceğini de söylemek mümkündür. Başlangıçta Kaya'nın kızı savunmasız bir av, Yüksel ise gücü elinde tutan bir avcı konumundayken, Kaya'nın, kızının başına gelenleri öğrenmesinden sonra roller değişir ve Kaya kontrolü elinde tutan bir avcıya dönüşürken, Yüksel av olur.

Romanda dikkat çeken bir diğer metafor ise kahramanların adı üzerinedir. Kahramanların adları üzerinden doğa insan ilişkilerinin farklı yönleri temsil edilir. Romanın başkahramanı olan Kaya'nın adı ile doğanın temeli, özü nitelendirilirken diğer kahraman olan Yüksel'in adı ile insanın doğayı araçsallaştırarak oluşturduğu bir yapı nitelendirilir. Kaya'nın kızı Seher'in adı ise doğanın döngüselliğini, yeniden doğuşu ifade eder. İnsanların doğanın döngüselliğine saygı göstermesi ekolojik hayatın devamlılığı için gereklidir. Bu kavramların kendi içinde uyumu ya da uyumsuzluğu insanlığın geleceğini belirler. Eğer insan yükselirken doğanın temelini (kayayı) ve döngüselliğini (seheri) yok ederse, yükseliş çöküşe doğru sürüklenir. Ancak doğayla uyum içinde yükselirse ilerleme kaçınılmaz olur. Sürdürülebilir bir yaşam için kaya gibi sağlam, dirençli ve sabırlı olunmalı; küçük menfaatler uğruna doğanın temel taşları yok edilmemelidir.

Bumerang'da kullanılan bu metaforlar ekolojiktir olarak değerlendirildiğinde insanlığın yükselişi doğanın temeline (Kaya) ve sürekliliğine (Seher) özen göstererek inşa edilirse daimî bir medeniyet kurulabilir düşüncesine ulaşılır. Ancak amaca ulaşmada doğayı bir araç olarak görüp onun özü ve sürekliliği ortadan kaldırılırsa bu yükseliş tıpkı bir bumerang gibi dönüp insanları kendi yarattığı kaosla yüzleştirir. Romandaki metaforik unsurlar insan doğa ilişkisini ekolojiktir yönden ele alırken insanın doğayla uyumlu bir şekilde yaşamak zorunda olduğunu vurgular.

3.1. Doğa ve İnsan

İnsan, doğanın bir parçası olduğu bilincine sahip olduğunda ona zarar vermekten korkar ve doğayla uyum içinde bir yaşam sürdürür.

Norveçli filozof ve çevreci Arne Naess'in doğa felsefesinin temelinde yer alan sekiz maddelik ekoloji öğretisinde ilk olarak "doğadaki bütün varlıklar kendilerine özgü değerlere sahiptir. Onların varlığı insanların anlamlandırma mekanizmalarından bağımsızdır. Bu sebeple, her canlı ya da cansız doğa varlığı kendinden gelen öz değere sahiptir." (Akt. Dindar, s. 2012: 71) ilkesi yer alır. Derin ekoloji anlayışı bu görüşü temel alarak varlıkların "içsel değer"lerine vurgu yapar. Derin ekoloji, doğanın insandan bağımsız olarak hak sahibi olduğunu savunur ve insanı doğanın hâkimi

değil bir parçası şeklinde konumlandırır. Bir ağacın değeri ekosisteme sağladığı fayda ya da endüstride kullanılmasıyla değil doğanın bir parçası olmasıyla ilişkilendirilir.

Bumerang'ın başkahramanı Kaya derin ekolojideki içsel değer farkına varmış bir bireydir. Doğadaki her şeyin insanlar tarafından dilediğince kullanılması, doğadaki varlıkların yeryüzünden silinip atılmasına sebep olurken insanın doğayı sömürmesini de teşvik ettiğini düşünür. Kaya ormanda yürüyüp bir taşın üzerine oturur ve hareketsiz dururken karşıdan dört kişilik bir yaban domuzu ailesinin kendisine doğru yaklaştığını fark eder. Önde bir erkek, arkada iki yavru ve en arkada da bir dişi salına salına, kımıldamadan oturan Kaya'nın önüne kadar gelir ve erkek yaban domuzu o zaman Kaya'yı fark eder. Kaya, onların hemen kaçacağını düşünür ancak hepsi durup ona bakarlar ve bir süre sonra da erkek homurdanıp ilerler aynı şekilde diğerleri de onu takip edip Kaya'nın yanından geçip giderler. O anda Kaya insanın en büyük canavar olduğunu düşünür: "İnsandan alçağı var mı? Şimdi bu hayvanı zararlı diye

vururlar. Vururuz. Ne zararı var? Toplamış ailesini geçip gidiyor. Bu, domuz diye aşağıladıkları hayvan... Onları değil... İnsanın canavarını vurmak gerek..." (Koray, 2021a: s. 56) diyerek doğadaki her varlığın bir değer taşıdığını ve bu değeri insanların belirleyemeyeceğini insan bakış açısının değer belirlemede fayda, çıkar ve keyfiyete dayanabileceğini anlatmak ister.

Naess, ekoloji öğretisinin üçüncü ilkesinde "İnsanların hayati ihtiyaçları haricinde doğayı kullanımına karşı" çıkar. Naess'in bu ilkesinin derin ekolojinin en çok tepki çeken ilkesinden biri olduğunu söyleyen Gülşah Dindar, Naess'in bir açıklamasında bu ifadeyi "belki de biraz fazla iddialı" bulduğunu belirtir (Dindar, 2012: s. 73).

Kaya balıktır, avcıdır doğanın sunduğu kaynaklardan faydalanır ancak bunu geçimini sürdürmek için ve belli kurallar çerçevesinde, avcılık sınırlarını ihlal etmeden yapar. Denizde yaşayan, hayatını bu yolla kazanan bir insan için balık avlamak onun doğamerkezciliği temsil ettiği düşüncesini sarsmaz. Bilinçsizce canlıların yaşam hakkını elinden alıp onları yok etmek, aşırı avlanarak türlerin tükenmesine ve doğanın dengesinin bozulmasına yol açmak gibi bir amacı yoktur. Avlanmak için çıktığı bir gün daha önce kimsenin vuramadığı kırk, elli kiloluk büyük bir orfozun peşine düşer. Orfozu görür ancak vuramaz, bir süre seyrederek ve dalışını izler. Daha sonra kayığa çıkıp atamadım seyrettim, diyemez de vuramadım der. "Ne olacak o balığı vurup öldüreceksin. Vurabilirsin, tamam, ama ne olacak? Yiyemezsin onu. Satacak mısın? Satmazsın. Ne olacak? Bir inat uğruna capcanlı bir güzelliği yok edeceksin" (Koray, 2021a: s. 39). Kaya, orfozu bir

tüketim nesnesi olarak görmeyip avlamaktan kaçınarak onun içsel değerine saygı gösterir. Avlanma yalnızca bir türün yaşamına son vermek değil, onun ekosistemdeki rolünü de göz ardı etmektir. Avlanma türün yok oluşuna sebep olarsa bu hem ahlaki hem de ekolojik olarak sakıncalıdır. Kaya bilir ki artık eskisi gibi çok iri orfozlara rastlanmamaktadır. Çünkü son yıllarda o bölgede balık olduğunu duyan bilen herkes tüple dalıp gece fenerlerle avlanarak balıkları azaltmışlardır.

Kaya'ya göre yeryüzündeki en tehlikeli varlık insandır. Kendisini insanmerkezci bir yaklaşımla doğadan üstün gören, ondan ayrı tutan insan, yeryüzündeki varlıklarla kendi arasına bir mesafe koyar. Bu mesafe doğanın içinde kendisini mutlu hisseden ve doğayla bir olan insan için ortadan kalkar. Balığa çıkarken annesinin "Allah Köpek balıklarından korusun seni" demesi üzerine "Anne kaç kez söyledim, Köpek balığı bir şey yapmaz insana... Merak etme" (Koray, 2021a: s. 82) karşılığını verir. Yazar burada insanların kendi özgürlükleri, korkuları ya da istekleri uğruna denizdeki canlıları öldürerek onların içsel değerlerinin hiçe sayılması düşüncesinin sözcülüğünü üstlenir. İnsan yeryüzünde yapıp ettiklerinin yanlışlığını kendisi üzerinde olumsuz bir etki olmadan anlamamaktadır. Kaya'ya göre insan elinin değmediği şey güzeldir: "Akıllamaz bir güzellikti. Kimse yoktu. İyi ki yoktu. Onun için güzeldi" (Koray, 2021a: s. 86). Çünkü insan kaynakları hoyratça kullanıp, doğayı araçsallaştırarak tahrip etmektedir; bu tahribat insan eliyle yapılmadığı takdirde doğa insandan bağımsız şekilde varoluşunu gerçekleştirecektir. "Kim gerçekten bozup değiştirebilir, dünyanın, denizin kurulu düzenini. Sen düzelttim sanırsın, hepten bozarsın. O kendi işini bilir. Karışma yeter." (Koray, 2021a: s. 90) ifadesiyle insanların doğal işleyişi bozarak ekosistemin dengesini alt üst etmesi eleştirilir. Doğanın insan müdahalesine ihtiyaç duymadan kendi döngüsüyle var olduğu düşüncesi vurgulanır.

Dünyanın güzelliği karşısında insanmerkezci bir yaklaşımla doğanın altüst edilmesi doğaya karşı yapılan hodbinlik ve tahripkârlığını şu cümlelerle eleştirir:

Ne güzel şu dünya. Allah'ım ne güzel yaratmışsın sen bunu bize. Ve biz nasıl kirletmişiz, rezil etmişiz, mahvetmişiz bunu... Kendi hırslarımızla, açgözlülüğümüzle, yalanlarımızla, şehvetimiz ve hayvan ötesi hayvanlığımızla. Allah'ım ne yazık... Ne yazık etmişiz biz bütün bunlara ve ne yazık etmişiz bize verdiğin göze ve yüreğe... Ne yazık, mahvetmişiz her şeyi. (Koray, 2021a: s. 85)

Yaman Koray, insanla çevreyi birbirinden bağımsız görmez ve kahramanın benliğini doğayla tamamlar. Kaya'nın doğa algısında çevre tıpkı bir insan gibi üzüлүp, kızan, duyguları olan canlı bir varlıktır. Doğayı kişileştirme durumu aynı zamanda insanı doğaya bağlamanın bir yoludur:

Ormanda yürüyordum.

Ormanda yürüyorum.

O bildik ağaçlar, sevgili ağaçlarım benim, bana doğru el kol sallıyorlar... Sevgiyle değil, saldıracak gibi. Beni iteklemek, bana vurmak, beni kovmak mı istiyorlar? Ben onlardan değil miydim? Onlar benden değil miydi?

Neden beni itiyorlar? Çatırtılarını duyuyorum, bana doğru hamle ederlerken...

Rüzgâr sert, tamam. Bazı bazı dallar kopup dökülüyor, çarpacak gibi yakın geçiyorlar yüzüme, omuzuma.

Ne oluyor? Ben ne yaptım?

Suçluyum, biliyorum. Kızıma sahip çıkamadım. Onu yalnız bıraktım. Daha on beşinin yeni doldurmuş, daha çocuk benim kızım. Vah benim kızım! Göz bebeğim vah sana! (....)

Ağaçlar itekliyor işte beni. Rüzgâr kulaklarımı çekiyor. Kafama dal parçaları vuruyor. Doğa beni istemiyor.

O doğa ki, ben onun için her şeyi terk ettim. Her şeyi feda ettim... (Koray, 2021a: s. 93-94)

Kaya, en iyi arkadaşının kızına yaptığı kötülüğü öğrenmesi üzerine derin bir üzüntüye kapılır. Kızının başına gelenlerden kendisini sorumlu tutar. En yakın arkadaşım, dostum dediği Yüksel'in onun henüz on beş yaşını doldurmuş kızına tecavüz etmesini, onun bu derece ahlaksız olmasını kabullenemez. Yüksel'e nasıl güvendiğini, evinin, ailesinin içine nasıl aldığını, kızına nasıl sahip çıkamadığını düşünür. Şehirden kaçıp doğaya sığınırken kızını yalnız bırakmıştır. Kaya, karakter olarak kavgacı ve kindar olmayan, kimseye düşmanlık gütmeyen bir kişidir. O, doğanın içinde, denizin ortasında huzurlu, sakin ve dengeli bir hayat sürdürür. Ta ki en yakın arkadaşının gerçek yüzünü görünceye kadar. Kaya, hırsları ve alınacak intikamı olduğu için doğanın bir parçası olmaktan uzaklaştığını hisseder ve dünyaya insanların arasına yeniden döndüğünü, onlardan biri olduğunu haykırır. Büyük bir suçluluk duygusuna kapılır ve bu durum doğayla olan ilişkisinde bir kopuş yaşamasına sebep olur. Ormanda yürürken her zaman sevgiyle el sallayan ağaçların onu ormandan uzaklaştırmak istemesi insanın doğayla olan bağını kaybettiğini ve artık doğanın onu kendinden bir parça olarak görmediğini düşündürür. Doğayla Kaya'nın arasına giren yabancılaşma, ötekileşme "Şimdi neden bu doğa beni itiyor? Basbayağı itiyor... "Git", diyor bana. "Sen bizden değilsin... Kendini aldatma, bizi de. Sen insansın. Ve her şeyden önce, nankörsün." (Koray, 2021a: s. 94) serzenişiyle ifade edilir. Bu ifadeler doğanın insana yaşamını sürdürmesi için sınırsız kaynak sunmasına, bir hayli cömert davranmasına rağmen insanın küçük menfaatler uğruna doğayı sömürmesinin eleştirisidir. Bu durum insan ile doğa ilişkisinde bir kırılma anıdır. Doğa insanı reddederek ona bir şeyi anlatmak ister. Kaya, kızını kötülüklere karşı koruyamamıştır ve babanın kızını koruyamaması ile insanın doğayı koruyamaması arasında benzerlikler bulunur.

Ekoeleştirelin ortaya çıkmasıyla farklı disiplinler ilişki kurulmuştur. Bu disiplinlerin en başında ekofeminizm gelir (Balık, 2013: s. 2).

Doğanın tahribatı ve kadının sömürülmesi arasında benzer bir ilişki olduğu düşüncesine sahip olan ekofeminizm kuramı 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Ekofeminizm kadın ve çevrenin baskılanması arasında yakınlık olduğunu düşünen bir anlayıştan hareketle temellerini bir taraftan feminizm bir taraftan da çevreciliğe dayandırır. Ekofeminizme göre erkek egemen sistem kadını ve doğayı hor görür... Kadın ve doğa ataerkil anlayışa göre erkeklere hizmet ettikleri ve faydalı oldukları sürece değerlidir. (Kümbet, 2012: s. 172-191)

Toplumda geleneksel olarak doğa toprak ana kavramıyla ifade edilir. Bu kavram kökü çok eskilere dayanan ve toprakla insan kaderinin ortaklığını çağrıştıran bir semboldür. Kadınla toprak arasında bereket, doğurganlık ve yaşamın sürdürülebilirliği yönünden bir bağ kurulur. Bu bağ bir yönüyle insanlara sorumluluklarını hatırlatırken bir yönüyle de doğaya saygı duymanın gerekliliğini vurgular.

Kaya, doğadaki varlıkları kişileştirirken aynı zamanda onlarla empati kurar, onları insanların ihtiyaçları ya da çıkarlarından bağımsız olarak değerli görür. Doğanın değerini insana sağladığı fayda ve hizmetle ölçmez. Onun bu tutumu doğamerkezci düşünce ile örtüşür.

“Doğamerkezci düşünce insan ile doğa arasındaki etik ilişkinin geliştirilmesini; doğanın içsel değerine vurgu yaparak ekosistemdeki bütün parçaların etiğin sınırları içerisine alınmasını amaçlar. Bu düşünceye göre insanlık, çevresini kapsayan organik ve inorganik varlıklardan bağımsız bir şekilde düşünülemez” (Ağır, 2017: s. 108). Doğamerkezci düşüncenin karşısında yer alan insanmerkezcilik ise “insanı diğer organizmalar karşısında üstün tutan inançlar ve uygulamalar sistemidir; bu tutuma göre insanlar doğal dünyadan en çok yararlanması gereken varlıklardır; insanlar, hayvanlardan ve doğadaki diğer tüm varlıklardan daha değerlidir” (Ağır, 2017: s. 108). Doğanın insan için var olduğu düşüncesi insanın doğadaki bütün varlıklara karşı ayrıcalıklı olduğu varsayımından hareket eder. Bu anlayışta insan öylesine ayrıcalıklıdır ki yalnızca onun kendinde bir değerinin olduğu, insan dışındaki varlıkların böyle bir “içkin değere” sahip olamayacağını belirtir. “İnsanmerkezcilikte insanın üstünlüğü, ona yüklenen, onda olduğu düşünülen kimi niteliklere bağlanır. O özelliklerin insan olmayan varlıklarda bulunmadığı iddiası, insanı doğanın geri kalanından kalın bir çizgiyle ayırır” (Çoban, 2020: s. 279). İnsan merkezcilik, doğanın içsel değerini göz ardı eder ve insanların dünya üzerindeki en üstün tür olduğunu iddia ederek onun bozulmasını ve metalaştırılmasını teşvik eder (Erkan, 2024: s. 54). Doğamerkezci anlayışa göre ise ekosistemlerin biyotik ve abiyotik bileşenleri, insanlığın çıkarlarından bağımsız olarak, kendi başlarına içsel bir değere sahiptir ve etik açıdan önemlidir (Erkan, 2024: s. 67).

Bumerang'da birbiriyle çelişen bu iki yaklaşım kahramanlar aracılığıyla yansıtılır. Kaya, doğamerkezciliği temsil ederken Yüksel, insanmerkezciliği temsil eder. Kaya tabiata hayranlıkla bakarken Yüksel onun gördüklerini görmekten bir o kadar uzaktır. Tabiatı bile menfaatine göre değerlendirir. Kaya ile Yüksel arasında geçen şu diyalog tam da onların bakış açısını örnekler niteliktedir:

Yüksel, etrafına iyi bak yeter. İyi bak... Bu güzellikler, ağaçlar, nah bu iki taraftaki deniz, şu gökteki bulutlar... Kuşlar, ağaçlar, bu senin dünyan, gerçek dediğin... Boşuna mı yaratılmış...

Yahu için titremiyor mu, gönlün, yüreğin hiçbir şey, bu güzelliklere bakınca şöyle bir kabarmıyor mu, şükür duymuyor musun?

Yoo, niye duyayım. Güzelse güzel. Sırf güzellik karın doyurur mu? Ağaçsa ağaç, bulutsa bulut, ne olmuş? (Koray, 2021a: s. 137)

Kaya'ya göre doğa ve içindeki her bir varlık özü itibarıyla değerliyken, insanda hayranlık duygusu uyandırırken Yüksel için kendisine sağladığı faydaya göre değerlidir. Ona göre doğa insanın ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Ekoeleştirmenler doğanın insana faydası nispetince değer biçilmesini eleştirirler ve bu yaklaşımın çevre tahribatına ve ekolojik yıkıma sebep olduğunu düşünürler. Çünkü fayda amacı gözetilerek doğaya yaklaşma onun sınırsızca sömürülmesine zemin hazırlar.

3.2. Doğaya Sığınma

Ekoeleştirmenlere göre insanın kendisini doğaya ait ya da doğanın bir parçası olarak değil de ondan üstün bir varlık olarak görmesi, çevreyi yok etmesinin temel sebebidir. İnsanın kendini doğadan farklı görmesi, doğa üzerinde bir hâkimiyet kurma amacını da gündeme getirir. İnsanı merkeze alan bu düşünce sistemine göre doğanın değeri insanların ona attığı fayda ve hizmetlere göre ölçülmektedir (Bulut, 2005: s. 82). Yaman Koray, insanla çevreyi ekosistemin birbirini

tamamlayan parçaları olarak görür ve kimi zaman doğayı kişileştirip insana yaklaştırmak kimi zaman da insanı doğaya yaklaştırır. Böylece insan merkezli değil de doğa merkezli bir anlayışı önceler. Yaman Koray'ın romanlarında deniz ve doğa özel bir yer tutar ömrünün büyük bir kısmını denizde geçiren yazarın, romanlarının merkezine denizi alması ve denizle iç içe yaşamını sürdüren insanları konu edinmesi bilinçli bir yönelim ve yazarın doğaya karşı duyarlılığının göstergesidir:

Bence ben sırf denize tutkun adamları değil; insanın kendi kendini tutsak ettiği, yaradılışına ve yaratılışa ters, bir yapma, uydurma, yalan, reklam, para hırs dolu dünyayı boşlayıp, araması, bulması gereken hemen yanındaki doğal dünyayı; doğayı (ve o arada elbette denizi de) keşfetmesi, ona dönmesi gerektiğini vurgulamaya çalışan bir budalayım. Bir Don Quichotte'um... (Öztop, 2006: s. 841)

Yaman Koray, modern dünyanın dayattığı şehir hayatının insana tabiatın bir parçası olduğu gerçeğini unutturmasını eleştirir ve insanoğlunun doğayla yeniden bir bağ kurarak kendisini bulmasını ister.

Yaman Koray'ın diğer eserlerinde olduğu gibi *Bumerang*'da da otobiyografik denilebilecek pek çok ayrıntı yer alır. *Bumerang*'ın başkahramanı Kaya, tıpkı Yaman Koray gibi İstanbul'dan adeta kaçıp Balıkesir'e bağlı bir kıyı ilçesine sığınarak deniz ile bütünleşerek yaşamını sürdürür. Mecbur kalmadıkça İstanbul'a gitmez, gitmek istemez. Çünkü İstanbul'dan nefret etmektedir ve bu koca şehirde kendini boğuluyor gibi hissetmektedir. İstanbul'daki insanların yaşayışına bakıp "Bu insanlar neden böyle tutsak etmişler kendi kendilerini" (Koray, 2021a: s. 67) diyen Kaya için doğal çevrede, denizle iç içe yaşamak bir özgürlüktür. Şehir hayatının insanı bunaltan, kuşatan tekdüzeliğine karşı doğal hayatın huzurunu, genişliğini ve özgürlüğünü yaşamak isteyen Kaya için şehirler de denize yakınlığı nispetinde anlam kazanır. Ona göre doğal güzellik bakımından dünyadaki en şanslı iki şehir Balıkesir ve Muğla'dır:

İl merkezleri, insanların seçkin iyiliği dışında, pek bir şeye benzemese de, il sınırları içindeki denize kıyısı olan ilçelerinin güzelliği tarifsizdir; iklimleri, konumları, eşine zor rastlanır doğal limanları, Allah'ın mucize hediyelerinin ispatı pırıl pırıl bereketli denizleri... Zeytin, çınar kestane, kavak veya günlük ve çam ormanları ile gerçekten çok ayrıcalıklı, çok kıymetli iki kent Balıkesir ve Muğla... Öbür illeri kıskandıracak kadar... Onlara dağıtımda haksızlık yapıldığını düşündürecek kadar... (Koray, 2021a: s. 18).

Kaya'nın gerçek dostu deniz ve doğadır. Balık için daldığı zamanlar sıkıntılarını, dertlerini biraz olsun unuttur ve kısa bir süre düşünmez olur. Tam da bu sebeple su altı seferlerini artan bir tutkuyla sürdürür.

Yaman Koray çocukluğundan itibaren doğal yaşamı arzu eder. Şüphesiz ki bu arzu onun çevreci bir yazar olmasının en güçlü sebebidir. "İstanbul bana yalan dolan, maskeli ve dayanılmaz geliyor"du (Koray, 2021b: s. 15) diyen yazar, büyük şehrin insanlarıyla ilişki kurmakta da zorlanır ve annesiyle birlikte İstanbul'u terk edip Erdek'e taşınır. Ona göre hiçbir şey doğadan ve denizden uzak kalmaya değmez. O, yaşadığının farkına varmak ister. Yaman Koray'ın denize olan bağlılığı kurgu dışı eseri *Ne Cennet Şey Şu Deniz*'deki anılarında da ifade edilir: "Ona ne zaman bu kadar büyük bir aşkla tutulduğumu tam bilemiyorum. Ancak bu öylesine güçlü bir sevgi, sınır tanımayan bir tutku idi ki, tüm yaşamımda aldı götürdü beni... Bütün yaşamım boyunca denizle el ele, gönül

gönüle, içli dışlı, altlı üstlü yaşadım. Ne sıkıntılar, zorluklar pahasına...” (Koray, 2021b: s. 15). Denizi iyi tanıyan Koray, onu eşsiz doğanın bir parçası olarak görür ve ona saygı duyar.

3.3. Bilinçsiz Avlanma ve Çevre Kirliliği

Ekoeleştirmenlerin sıklıkla üzerinde durduğu konulardan biri çevre tahribatıdır. Gerçek hayatta ve kurguda karşılaşılan birçok çevre sorunu aslında insan türünün ekolojiye müdahalesinden kaynaklanmaktadır. İnsanların geçmişten günümüze doğayla olan ilişkisi incelendiğinde çevre sorunlarının insanmerkezci bir bakış açısından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. (Erkan, 2024: s. 54). *Bumerang*'da da balık türlerinin neslinin tükenmesine sebep olan bilinçsiz avlanma ve çevre kirliliği gibi insan eliyle çevrenin yok edilmesi sorunlarına yer verilir. Balıkçıların daha fazla para kazanmak uğruna tüple dalmaları, gece fenerlerle ve dinamitle avlanmaları şüphesiz ki tür çeşitliliğinin yok olmasına sebep olur. Koray'ın balıkçıların aşırı avlanmasını eleştirisi kurgu dışı eseri *Ne Cennet Şey Şu Deniz*'de de vardır. Yazarın denizle ilgili anılarını topladığı bir eser görünümünde olan kitapta bilinçsiz avlanmanın deniz ekosistemine verdiği zarara dikkat çekilir. *Bumerang*'daki bilinçsiz avlanmanın eleştirisi *Ne Cennet Şey Şu Deniz*'de anlatılan bilinçsiz avlanmanın eleştirisiyle benzerlikler taşır.

Kaya, Yüksel'le yazları balık avlar ve o zamanlar denizde balık oldukça fazladır. Bir yaz Kuşadası'ndan İzmir'e oradan da Saros'a geçerler. Oranın tanınmış balık adamları onları davet eder. Bir astsubay, bir öğretmen ve birkaç Saroslu hep birlikte dalarlar. Bir süre sonra kim daha çok vuracak diye yerliler ile yabancılar arasında bir yarış başlar. Bu öylesine bir hal alır ki kıran kırana bir mücadeleye girilir. İşin çığırından çıktığını gören Kaya, Yüksel'in “bu adamlar ne biçim adam, balık mı vuracağız yoksa savaşta mıyız? (Koray, 2021a: s. 40) demesi üzerine avlanmayı bitirir. Kaya, derin deniz dalgıçlığı yapan, zıpkınla balık avlayarak geçimini sağlayan bir balıkçıdır ancak o, ekosistemi tahrip eden aşırı avlanmaya karşıdır. Ona göre yaşam alanı olan suyun altında, doğal ortamlarında balıklar özgürce yaşamalıdır. Su üstü ve su altı balıkçılığın insaf ve vicdan sınırları dâhilinde yapıldığı takdirde bir zararının olmadığını düşünen Kaya, insanoğlunun

Yaman Koray

kimi zaman doğaya adeta meydan okuyarak avlanmasına tepki gösterir. “Balık azalmıştı, doğru, hele yazın; bütün turist tekneleri, gece lambalarla dalarak, gemici turisti, balık avlıyordu. Balıkçılar çıldırmış gibi çalışıyordu gece gündüz (...) Gırgırlar, trollar, ıgırlar bir taraftan, dinamitçiler de kıyından, öyle bir bilinçsiz avlama, bir toplu katliam ki anlatılamaz” (Koray, 2021a: s. 197) ifadesi ekosistemin dengesini bozan, kontrolsüz avlanma ile deniz biyoçeşitliliğine verilen zararın, insan eliyle denizde yapılan tahribatın yıkıcı etkisini gözler önüne serer. Bu, çevrecilerin de karşı çıktığı

bir avlanma biçimidir. Trolle avlanmanın iç denizlerde yasaklanması ekolojiye verdiği zarardan dolayıcıdır.

Bilinçsiz avlanmanın yanı sıra çevre kirliliği de ekosistem üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Denizlerdeki çeşitli kimyasal maddeler, insan atıkları deniz canlılarının yaşamını tehdit ederek tür çeşitliliğinin yok olmasına sebep olmaktadır. Denizdeki kirlenme, deniz canlılarını yok etmekle kalmayıp deniz ürünlerini tüketen insanların da sağlığını tehdit eder ve iklim dengesinin bozulmasına sebep olur. Nihayetinde deniz kirliliği sadece deniz canlıları üzerinde değil, insan sağlığı üzerinde de ciddi tehlike oluşturur. Kaya, İstanbul Kadıköylüdür ancak İstanbul'dan yirmi yıl önce ayrılmış oraya bir daha da gitmek istememiştir. Onun İstanbul'daki çocukluk yıllarıyla ilgili anılarında, yalı önlerinde, rıhtım boylarında "fırtınalarla gelmiş çer çöpün içinde, kabuklar, kopmuş sırtılar, şapkalar, bir sürü işe yarayabilecek şeyler var mı, diye arayarak" (Koray, 2021a: s. 200) dolaştığı günlerin hatıraları canlanır. İnsanlar tarafından atılan evsel atıklar ve balıkçıların atıklarının denizi kirletmesi örneğinden yola çıkarak denizlerin korunması konusunda bir bilinç uyandırmaya çalışır.

Yaman Koray'ın çevre kirliliğini eleştirisi kurgu dışı eseri *Ne Cennet Şey Şu Deniz*'deki hatıralarıyla paralellik gösterir. Denizlerin adeta çöplüğe dönüştüğünü, daldığında diplerde gördüğü poşetlerin, pisliklerin balıkları ürkütürerek kaçırdığını, kaçamayan balıkların bu rezillığe daha fazla dayanamayıp dünyaya, denize küsüp üremediklerini ve öldüklerini söyler. Ona göre diplerde her yıl balık yapan yerlerin artık yapamaz olmasının sebebi sadece poşet değil bira kutuları ve alüminyum kutulardır. İnsan eliyle yapılan kirliliğe çözüm de bulan Koray, evleri sahile yakın olan balıkçılara az bir maaş karşılığında çöp toplama işini vererek kıyılarda hatta diplerdeki bütün çöplerin toplandığını böylece birkaç yıl kıyıların hatta diplerin temizlendiğini anlatır (Koray, 2021b: s. 418).

3.4. Modern Dünyanın Eleştirisi

Modern yaşamın dayattığı şehir hayatı insana, onun tabiata ait olduğu gerçeğini unutturur. Modern hayat risklerle doludur, Alman sosyolog Ulrich Beck, "Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru" adlı kitabında postmodern toplumu tanımlayan unsurun risk olduğunu, insanların risk toplumunda yaşadığını söyleyerek riski ise "Modernleşmenin yol açtığı ve yarattığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde olmak" şeklinde tanımlar. Bu riskler günümüzde geniş ölçüde insan eliyle gerçekleşir ve küresel boyutta yaşanır. Modern toplumu sanayi öncesi ve sanayi toplumlarından ayırmak gerekmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda riskler insandan bağımsız ve doğa kaynaklı iken sanayi toplumlarında insanın doğanın kontrolünü ele geçirmeye başlaması birtakım tehlikeleri de beraberinde getirmiştir ancak bunlar insan hayatını tehdit etmekle birlikte daha yerel boyutlu tehlikelerdir. Günümüz postmodern toplumlarında insan doğa üzerindeki hakimiyet alanını genişletmek, doğanın gücünü ele geçirmek istemekte ve neticesinde yaşadığı çevreyi yok etme riski ile karşı karşıya kalmaktadır (Beck, 2007: s. 455). Beck'in "Risk Toplumu" teorisiyle ekoeleştirici arasında güçlü bir ilişki vardır. İkisi de modern dünyanın çevre sorunlarıyla yüzleşmesi ve bu sorunların insanlar üzerindeki etkilerini inceler.

Kaya modern dünyayı ve içindeki insan tipini Yüksel'in şahsında eleştirir. Yüksel, modernleşmenin yarattığı, hep daha fazlasını elde etme hırsıyla hareket eden, açgözlü, bencil,

menfaatçi, hiçbir ahlaki değere sahip olmayan, hayatını başarı ve tüketim üzerine kuran bir insan tipidir:

Bakıyorum ona. Bu küçük, ufacık adam sanki modern dünyanın “adamlık” simgesi, her yanıyla, her yönüyle... Öyle bir prototip ki, şu rezil dünyada yaşamak, kol-bacak, kök, dal, budak sararak gelişmek, yanındakilerle itişe itişe en çok yeri kaplamak için didişen bir yamyam sarmaşık sanki... Ve bu dünyada gerekli bütün aygıtlara, donanıma ve olmazsa olmaz yasalara tümüyle sahip. Bir prototip ki, yaşamın sevgi ve şükran olduğunu bilen bir ağaç, ona bakınca utanır; ama kendi cinsim dediği gelişmiş homosapiens’ler ona baktıkça imrenirler ve “Böyle olalım, daha bencil, daha gaddar, ondan daha da yırtıcı, daha merhametsiz, acımasız olalım” diye birbirleriyle yarışır. İmrenirler bu adama. Evet. (Koray, 2021a: s. 138).

Kaya, modern hayatı ve onun ürettiği insan tipini sorgularken insan eliyle değişen dünyanın düzenine de isyan eder. O, modernlik, uygarlık adı altında insanlığın almış olduğu vaziyeti, tüketim kültürünün etkisi altında bütün ahlaki değerleri geri plana iterek para ve güç arayışına girmelerini eleştirir. İnsanların içinde yer aldıkları bu döngüden çıkmaları için bireysel farkındalığın gerçekleşmesi, ahlaki değerlerin benimsenmesi ve sürdürülebilir yaşam düşüncesinin toplumsallaşması gerekir.

Tarih boyunca pek çok medeniyet, topluluk çevresel felaketler ve doğa tahribatı nedeniyle yok olmuştur. Ancak doğa sürekli olarak kendini yenileyerek dengesini bulmayı başarmıştır. Eğer insan doğaya karşı duyarlı olmayı reddederse çevre felaketlerinden en fazla zarar gören kendisi olacaktır.

Modern dünyada insanlar arzuları, bencillikleri ve hırslarıyla var olmaya çalışırken toplumsal ve çevresel sorumlulukları göz ardı ederler. Bu tutum uzun vadede çevreyle ve insanlarla sürdürülen ilişkinin zarar verici bir sürece girmesine sebep olur. Kaya, kızına yapılan haksızlık ona verilen zarar karşılığında Yüksel’i cezalandırmak için intikam duygusuna sarılır. O andan itibaren de doğanın ona tanıdığı saf ve iyileştirici döngüden koparak dünyanın çatışmalı ortamına sürüklenir. Romanın başından sonuna kadar Yüksel’in peşine düşen Kaya, doğal dengeden koparak ve kendi iç huzurundan uzaklaşarak alacağı intikamı düşünür. Yüksel’i yakalayıp intikamını alacağı sırada ise vazgeçer çünkü doğayla uyumlu bir insan olan Kaya, bağışlamanın gücünü benimseyerek duygusal bir yükten kurtulup kendini özgürleştirmiştir.

SONUÇ

İnsanın doğa ile ilişkisini bozan en büyük hamle modernleşmenin paralelinde gelişen sanayileşme ve endüstrileşmedir. Doğanın bir kaynak olarak görülüp sürekli tüketilmesi ve bu tüketimin başlattığı çevre sorunlarının bütün dünya için tehlike arz etmesi insanın çevreye karşı duyarlılık geliştirmesini zorunlu hale getirir. İnsanlarda çevre bilincinin uyandırılması meselesi edebiyatta ekoeleştiri kuramıyla gerçekleşir. Edebiyatın geniş kitlelere hitap etme ve toplumu yönlendirme vasfından yararlanarak çevre tahribatına son verilip ekolojik farkındalık oluşturma amaçlanır.

Yaman Koray’ın *Bumerang* romanında metaforik unsurlar göze çarpar. Bumerang’da öncelikle romanın adı metaforik bir unsurdur. Bumerang, kişinin geçmişteki olumsuz bir eyleminin gelecekte geri dönüp kendisine zarar vermesini ifade eder. Bu olumsuz eylem bir taraftan kişiler arası

ilişkilerde bir taraftan da insanın çevreyle olan ilişkisinde gözler önünde serilir. Romanda kahramanların adları üzerinden de metafor oluşturularak Bumerang kavramına gönderme yapılır. Başkahramanın adı olan Kaya ve onun kızı Seher'in adı ile doğaya ait olan bir nesne ve doğanın döngüsellik süreci nitelendirilirken diğer kahraman Yüksel'in adı ile doğa ile uyumsuz, sınırsız bir hâkimiyet kurma isteğine vurgu yapılır.

Romanda ekoeleştirelinin felsefi yönünü temsil eden derin ekoloji yaklaşımına da vurgu yapılır. İnsanın doğa üzerindeki hâkimiyet alanını sorgulayan bu düşüncede yeryüzündeki bütün varlıkların içsel bir değeri olduğu görüşü savunulur. *Bumerang*'ın başkahramanı Kaya derin ekolojideki içsel değer farkına varmış bir bireydir. O kurgu boyunca doğadaki her şeyin bir değer taşıdığını ve bu değeri insanların belirleyemeyeceğini anlatmak ister.

Bumerang'da ekoeleştirelinin bir alt kuramı olan ekofeminizmden de örnekler görmek mümkündür. Ekofeminizmde doğanın tahrip edilmesi ile kadının sömürülmesi arasında bir ilişki kurulur. Kaya'nın kızı Seher'in tecavüze uğramasıyla doğanın yok edilmesi arasında benzer bir sömürü zihniyetinin olduğu düşüncesi anlatılmak istenir. Modern dünyada doğa sınırsız bir kaynak olarak görülüp tüketilirken kadınlar da toplumsal olarak baskılanıp, sömürülür.

Yaman Koray, eserinde ekoeleştirmenlerle benzer şekilde insanın doğaya bakış açısını değiştirmeyi hedefler. Bu sebeple insanmerkezci bakış açısı yerine doğamerkezci bakış açısını ileri sürerek doğaya karşı duyarlı bir yaklaşım geliştirmek ister. *Bumerang*'da birbiriyle çelişen bu iki yaklaşım kahramanlar aracılığıyla verilir ve Kaya doğamerkezçiliği temsil ederken Yüksel insanmerkezçiliği temsil eder. Kaya için doğadaki her bir varlık özü itibarıyla değerliken, Yüksel için insana sağladığı faydaya göre değerlidir. Ona göre doğa insanın ihtiyaçlarını karşılamak için vardır.

Yaman Koray'ın *Bumerang* romanı doğa tahribatı, çevre kirliliği, bilinçsiz avlanma, modern hayatın dayattığı yaşam tarzıyla doğadan uzaklaşma meselelerine dikkat çeken ekoleştirel okumaya uygun bir eserdir. Romanda modern dünyanın çevre sorunlarıyla yüzleşen ve bu sorunların insanlar üzerindeki etkilerine de değinen Koray, insanın doğaya ve doğadaki varlıklara karşı daha adaletli olması ve duyarlı davranmasının sadece çevresel açıdan değil ahlaki ve toplumsal açıdan da bir gereklilik olduğunu vurgular.

KAYNAKÇA

- Ağır, A. Barış (2017). "W. S. Merwin'in Ekopoetikasında İnsanmerkezçiliğin Sorgulanması". *Şarkî Üç Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi*, Ekoeleştiri Özel Sayısı, 106-112.
- Arna, Sibel (2005). "Bütün Erkekleri Kışkırtacak Bir Erkek". *Hürriyet Pazar*, 14-15.
- Balık, Macit (2013). "Çevreci Eleştiri Işığında Latife Tekin'in Romanları". *Acta Turcica*, (1), 1-16.
- Beck, Ulrich (2007). "Risk Toplumu", *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ed. Martin Slattey), (Haz. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz). Bursa: Sentez, 454-460.
- Bulut, Dilek (2005). "Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri". *Littera*. (17), 79-89.
- Çoban, Aykut (2020). *Çevre Politikası Ekolojik Sorunlar ve Kavram*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dindar, Gülşah (2012). "Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Orhan Veli", *Ekoeleştiri, Çevre ve Edebiyat*. (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix, 59-92.

- Erkan, Fatma Gamze (2024). *Challenging Anthropocentrism in Eco-Science Fiction Novels*. Cambridge Scholars Publishing.
- Garrard, Greg (2016). *Ekoeleştirir Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Korap, Elif (2006). "Sensiz Yaşayamam Deyen Her Kadınla Evlendim". *Sabah Gazetesi*, 21.
- Koray, Yaman (2024). *Bir Yaz Gecesi*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Koray, Yaman (2021a). *Bumerang*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Koray, Yaman (2021b). *Ne Cennet Şey Şu Deniz!*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Kümbet, Pelin (2012). "Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa", *Ekoeleştirir, Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Ankara: Phoenix, 171-206
- Oğuzertem, Süha (2003). "Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal", *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal*. (Ed. Süha Oğuzertem). İstanbul: Adam Yayınevi, 25-41.
- Oppermann, Serpil (2012). "Ekoeleştirir: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü", *Ekoeleştirir, Çevre ve Edebiyat*. (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix, 9-57.
- Özdağ, Ufuk ve Gonca Gökalep Alpaslan (2010). "Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştirir", *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. (Ed. Ülkü Çelik Şavk). Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 641-651.
- Özdağ, Ufuk (2017). *Çevreci Eleştirirye Giriş: Doğa Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Öztop, Erdem (2006, 30 Mart), "Yaman Koray'ın Ardından. Uğurlar Ola Kaptan!.." *Cumhuriyet Kitap*, (841) 10.
- Topçu, Hayrunisa (2021). "Yaman Koray'ın "Mola"sında Doğa Algısı". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (45) 123-142.
- Toska, Sezgin (2017). *Ekokurgu, Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Tuna, Muammer (2006). *Türkiye'de Çevrecilik: Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). "Bumerang". Akalın, (Ed. Haluk Şükrü vd.) Türk Dil Kurumu.
- Uzkuç, Süleyman (2016). *Yaman Koray'ın Hayatı Sanat Eserleri Üzerinde Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Üyepazarcı, Erol (2019). *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler Türkiye'de Popüler Romanın İlk Yüzyılının Öyküsü (1875-1975)*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

GÜLMECENİN DİLLERİ

Prof. Dr. Ünsal Özünü

Günce Yayınları